

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

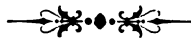
А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. НИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА проф. Унив. у Београду.

КЊИГА VI.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
БЕОГРАД 1926—1927.

O prvotnih južsl. substitucijah za balk.-lat. *k, g* pred *e, i*.

P. Skok je v posebnem članku „Zur Chronologie der Palatalisierung von *c, g, qu, gu* vor *e, i, y, i* im Balkanlatein“, izšlem v Zeitschr. f. rom. Phil. XLVI, str. 386—410, posvetil pažnjo načinu zamenjavanja lat. velarov pred palatalnimi vokali v prvotni južni slovanščini, pri čemer ga je vodila misel, da iz narave tega načina ugotovi glasovno vrednost omenjenih konzonantov v balkanski latinščini šestega in sedmega stoletja. Razbor zadevnega gradiva ga privede do zaključka, da je balk. latinščina v tej dobi imela pred pal. vokalom še čiste velare *k* in *g* in da je rumunska palatalizacija teh glasov nastajala in nastala šele po prihodu Slovanov na Balkan ter da je nezavisna od one v zapadnih romanskih jezikih. Ta izsledek je pač pravilen, vendar pojmem dejstva, ki to dokazujejo, povsem drugače. Skok trdi, da so Slovani lat. *k, g* pred *e, i* obravnavali po svojih palatalizacijskih zakonih, pri tem pa misli na psl. palatalizaciji $k > \check{c}$ in $c, g > \check{z}$ in z ; ker najde $\check{c}$ in $c, \check{z}$ in z tudi za balk.-lat. *k, g* pred *e, i*, vidi v tem dokaz za existenco velarne vrednosti balk.-lat. *k, g* v navedeni legi. Ugotovi pa še tretji način, namreč obdržitev balk.-lat. *k, g* tudi v jžsl. izposojenkah. Sicer je večina teh izposojenk iz stare dalmatščine, o kateri vemo po ostankih krščine, da vsaj pred *e* sploh ni izvršila palatalizacije lat. *k* in *g*. Pri tem mnogo premalo ceni važnost dejstva, da imamo tudi take izposojenke iz dalmatščine, ki ne kažejo *k* in *g*, marveč ju zamenjujejo na isti način, ki ga najdemo na splošno po vsem Balkanu. Tega važnega nasprotja Skok ni pojasnil, kajti njegova razlaga (str. 408—9), da so dalmatinski Slovani v svojem stalnem občevanju z romanskimi Dalmatinci tako intenzivno čuli njihov velarni izgovor, da so ga enostavno prevzeli, ne more nikogar prepričati, saj izzveni tako, kakor da imamo *c, z* le tedaj in le zato, ker so Slovani rom. besedo slučajno in mimogrede v uho ujeli, *k* in *g* pa tedaj, kadar so jo večkrat slišali. Najsi so se balkanski Romani nomadizirali, vendar je jasno, da so v nekaterih

mestih tudi še po prihodu Slovanov na Balkan ostale in životarile romanske manjšine; ž njimi in pa tudi s pastirskimi Romani so Slovani občevali in pri tem občevanju so se rodile te in one izposojenke. Manj ali bolj intenzivno občevanje more imeti za posledico le manjše ali večje število izposojenk, ne pa različnega substitucijskega načina pri prevzemanju tujih glasov. Skok se odločno protivi mnenju, da je različno podajanje lat. glasov v prvotni južni slovanščini zavisno tudi od časa izposoditve in v opombi nekako zameri Meilletu, ki je besedi *creša* in *križ* smatral za najstarejši slovanski izposojenki iz latinščine (Le slave commun 81). Temu mnenju na ljubo se prav nič ne ozira na glasovno stanje tedanje južne slovanščine, se prav nič ne meni za razvojni štadij slovanščine prej in pozneje in to je prav ona točka, ki jo smatram za temeljno pogreško Skokovega razmotrivanja. Kakor povsod, tako je treba tudi pri naših izposojenkah upoštevati kraj, čas in smer izposoditve ob stalni sliki glasovnega stanja obeh zadevnih jezikov.

Skok meni, da so *mogli* Slovani rom. *k, g* pred *e, i* podajati na trojni način, in sicer: 1.) ali so po svoji prvi palatalizaciji izpremenili $k > \check{c}$, $g > \check{z}$; 2.) ali so po svoji drugi palatalizaciji izpremenili $k > c$, $g > z$; 3.) ali pa so lat. velare enostavno z enakšnimi slovanskimi nadomestili, to pa — kakor je bilo že omenjeno — le takrat, kadar so jih intenzivno čuli. Tako naziranje zahteva, da so v času izposoditve teh imen in besedi bile znane praslov. palatalizacije še aktivne, kar je s slavističnega stališča popolnoma izključeno. Vemo, da je med palatalizacijo tipa $k > \check{c}$ in ono tipa $k > c$ minila daljša doba in že zato je nemogoče suponirati za isto dobo možnost izpremembe $k > \check{c}$ in $k > c$. Dalje vemo, da sta obe palatalizaciji že v praslov. epohi zaključeni, torej v prvotni južni slovanščini sploh ne more več nastati $\check{c}$ ali c po istem asimilacijskem procesu, po katerem sta nastala pri omenjenih palatalizacijah. Če najdemo kljub temu v tem času jžsl. c za tuji k , potem ne smemo, sodeč le po enakšem izvornem glasu (lat. k) in enakšem rezultatu (jžsl. c), kakršnega nam kaže slučajno tudi druga praslov. palatalizacija. sklepati in skleniti, da je ta proces identičen z onim druge praslov. palatalizacije, marveč moramo to dejstvo smatrati za slučajno, po videzu enakšno, po bistvu pa za povsem različno. Dočim je tam $k' g'$ postopoma prehajal v c, z , imamo tu trenutno nadomestitev tujega k' z domačim c , to je substitucijo, približno podajanje takega tujega glasu, kakršnega slovanščina tiste dobe sploh ni imela v svojem glasovnem stanju in v svojih artikulacijskih sposobnostih, s takim domačim glasom, ki je bil tujemu akustično najbližji:

tuji prevelarni *k'* so Slovani *slišali* nekako kot svoj *c* in so ga zato s tem glasom substituirali. To izpričujejo tudi izposojenke same s tem, da kažejo na prim. *c* za tuji *k'* tudi pred takimi vokali, pred kakršnimi *c* ni mogel nastati iz *k* pri pogojih druge praslov. palatalizacije, na prim. pred *b, ɣ* in pod. Tako tudi germ. *skilling-*, ki kaže po Skoku isti trojni način obravnavanja *k* pred *i*, ni doživelo v slovanščini nobene palatalizacije ali pa kvečjemu drugo, to pa le tedaj, če se dokaže in če bi se sploh moglo dokazati, da je beseda bila izposojena prej, preden je druga praslov. palatalizacija nastopila. Sicer pa zadeva te izposojenke ni tako enostavna, kakor misli Skok, zato ne bo odveč, ako si jo поблиže ogledamo.

Slovanski jeziki imajo za germ. *skilling-* tele oblike: 1.) z začetno skupino *sk-*: stcsl. *скълъзъ* v Zogr. Mat. XXII, 19; stcsl. *склѣзь* v Mar. in v rus.-csl. holmskem evang. iz XIII stol. na istem mestu; stcsl. *скълѣзь* v Sav. knjigi ter srb.-csl. *клезь* v Nik. evang.; 2.) z začetno skupino *st-*: *stbłęzъ* v rus.-csl. krmči iz XIII. stol. in *stlęzi* v rus.-csl. letopiscu iz XVI. stol.; 3.) z začetno skupino, ki je v pismu podana z znakom *щ*, recimo torej *št-*: *štblegъ* v rus.-csl. rokopisih (Nestorjeva kronika, Žitija svjatih iz XV. stol., letopisci iz XIII. in XVI. stol.) in *štelegъ* v srbskem prologu iz XIII. stol. (o ruskem elementu v tem prologu gl. pri Vostokovu, Описание русск. и слов. рукописей Рум. муз., str. 451); 4.) hr. *clez*, ki je prešlo tudi v latin. kot *cel(l)esus* gl. Akad. rječ. I, 817 in Mažuranić, Prinosi za prav.-pov. rječ. 125–6. — Meillet, Études 110 je menil, da je germ. *skilling-* praviloma dalo v zgodnji praslovanščini *ščbłęgъ*, iz česar stcsl. *štblegъ* (sklicuje se pri tem na *čędo*, ki ga danes pač nihče več ne bo smatral za izposojenko iz germanščine), v neki poznejši dobi, ko je slovanščina že trpela *k* pred pal. vokalom, pa je ponovno izposojeno *skilling-* dalo *skbłędzъ* (odkod naenkrat *z*, ako je *k* pred pal. vokalom možen, tega ne pojasni), trdeč, da se le *k* za *s* obdrži (opozarja na *skrēnja*, ki pa ne more biti izposojeno iz stvn. *scern*), dočim preide drugod v *c* (spomni pri tem na *cęta*). Očividno je, da je Meillet mislil na dvakratno izposoditev: prvo v dobi pred I. praslov. palatalizacijo, drugo pred ali ob času II. palatalizacije in pri tej drugi si je pomagal s tem, da je samovoljno določil skupini *ski-* drugačen razvoj kot skupini *ki-*. Njegovo mnenje je v glavnem prevzel tudi Mladenov, Sbornik za nar. umotv. XXV, 22; opozarja pa še na *stbłędzъ*, ki ga izvaja iz nedognane staronord. oblike s *t* nam *k* (**stilling-*), pri čemer se sklicuje na „dubleto“ *viking-* poleg **viting-* > *vitegъ*, a germ. **viting-* nastavlja na podlagi imena *Vithingi* pri Adamu Bremenskem; to ime

pa je navadna spačenka za *vichingi*, ostane nam torej samo *viking-* (gl. Schwarz, Zeitschr. slav. Phil. II. 104 sl. in Stender-Petersen ibid. IV. 44 sl.) in **stilling-* odpade. Sobolevskij, Rus. fil. vest. LXIV. 92—5 je nastavljal temeljno obliko **stblędzь*, ki je pozneje bila vplivana po besedi *stbьklo* in je dala **stbьklędzь*, iz česar je nastalo *sklęzь*, ali pa je *st-* bilo zamenjano s *št-*, ki je v stsl. priljubljeno — vse že na prvi pogled izredno prisiljeno in docela neverjetno; oblika *clez* mu je neznana. Sobolevskega ni zanimala zamena *ski->st-*, marveč le le *-ędzь < -ing* in radi tega stavi izposoditev praslov. besede v dobo pred II. palatalizacijo; treba pa je pripomniti, da more ta prememba biti tudi le posledica analogičnega morfološkega izenačevanja, na kar kaže predvsem strus. razmerje *štljag- štljazi*; zato moramo njegovim izvajanjem odrekati važnost naše besede za datiranje praslov. palatalizacij in praslov. epohe sploh. V Razpravah II. 313 sem tudi jaz izhajal iz prvotnega praslov. **stblęzь* in sem suponiral substitucijo germ. *k'* s praslov *t*, opirajoč se obenem na *t < k'* v *viteęzь < viking-* (takšno substitucijo zagovarja tudi Stender-Petersen l. c. 48); druge oblike sem si tolmačil takole: *stblęzь* je po onemitvi *-b-* prešlo v **stlęzь*, po *tl > kl* v *sklęzь*; oblika *skblęzь* bi naj bila nastala kot grafična oblika v križanju tradicionalno pisanega *stblęzь* in že govornega *sklęz* ali pa v olajšanje izgovora po izobrazbi sekundarnega, anaptiktičnega vokala *ɚ*¹⁾; za *štblęzь* sem suponiral asimilacijo *st — dz'* v *st' — dz'*. Oštir, Apx. 3a apб. crap. I. 79 je nastavljal za praslovanščino dve obliki: **skblęzь* iz ilir.-trak. **skuleng-* in **ščblęzь* iz ilir.-trak. **skilleng-*. Temu naziranju sem že na omenjenem mestu ugovarjal, ker se mi dvakratno in obojekratno praslovansko izposojevanje ne zdi verjetno. Moja razlaga se Oštirju, Etnolog I. 30 ne dopade in vsaj deloma ima prav, saj sem se in se zavedam, da so sredstva, ki sem jih uporabil, kakor *tl > kl*, asimilacija *st — dz'*, substitucija germanskega *ki* s praslov. *tb*, le zasilna in ne prepričevalna. S tem pa še ni rečeno, da je Oštirjeva razlaga verjetnejša, da, v tu (Etnolog) podani novejši redakciji je celo še slabša, ker govori še o tretji praslov.-dial. izposoditvi, ki bi naj dala *stblęzь < *scblęzь* za germ. *skilling-*, obenem pa tudi boljše, ker računa vendar s tem, da je praslov. beseda izposojena iz germanščine (obeh drugih možnosti, ki ju navaja Oštir za razlago oblike *stblęzь*, namreč kontaminacija med *skblęzь* in *ščblęzь* ali pa rus.-dial. *s < š*, menda po dzekanju, pa sploh ne moremo pripustiti). Skok pa v svoji razpravi trdi, da je *skilling-* obravnavano ali po I. palatalizaciji (**ščblęzь*,

¹⁾ Podobna razlaga je bila v mislih Vondráka, ki označuje v Vgl. sl. Gram. I.² 144 obliko *z ɚ* za sekundarno proti prvotnejši brez *ɚ*.

izkazano v strus. *štjagъ* in stcsl. *štblęgъ*, kojih *št-* je iz *šč-*), ali po II. palatalizaciji (razvidno iz strus. *steljagъ* z disimilacijo *sc > st* in iz hrv. *clez*) ali pa je *k* obdržan (stcsl. *skъlęzъ*). Še o pravem času, ob korekturi sem dobil v roke knjigo A. Stender-Petersena, Slavisch-germanische Lehnwortkunde (Göteborg 1927), kjer so slovanske izposojenke iz *skilling-* obravnavane na str. 381—3. Za praslovanščino nastavlja *scblęgъ* (pri tem operira s palatalizacijo in ne s substitucijo), ki ga vidi še v disim. *stblęgъ*, ne pa tudi, kar je povsem nesporno, v shrv. *clez < sclez* (Jagićeva razlaga *sklez > cklez > clez* Arch. 31, 628, op. 1. je prisiljena; temelji na napaki, da je *skъlęzъ* pravilna praslov. oblika) in v rus. *ščl'ag* (tudi Stender-Petersen vidi v tem učeno bolgariziranje, ne da bi označil možnost in povod za to normalizacijo), ko vendar popolnoma enakšno obravnavanje začetnega *scb-* v *scęglъ: cigli: szczęgót: ščogolъ* jasno dokazuje existenco praslov. *scblęgъ*. Oblika s *sk-* si razlaga tako, da suponira izposoditev germ. *skilling-* v času med I. in II. prasl. palatalizacijo; s svojim *sk-* pred *b* je bila ta beseda nekakšen unikum, ki ga je bilo tako ali inako izgladiti s slov. glasovnimi prilikami; to se je izvršilo ali na ta način, da se je v teh dial. obravnavala po II. palat., ne glede na to, da je tu *sk-* pred *b*, v drugih pa se je *b* premaknil v *ъ* in je moglo *sk-* ostati. Avtorjeva trditev, da je v gotsko-slov. izposojevalni dobi vladalo neko menjavanje med *b* in *ъ*, visi v zraku; primeri, ki jih navaja, prvič glasovno niso identični z našim (v njih gre za pozicijo po labialu), drugič imajo menjavanje *b-ъ* tudi pristne slov. besede, kar je plod internih slov. dial. procesov. V slov. *k* pred *b* ni mogel existirati, marveč le *k'* (v zgoraj omenjeni dobi), ki bi sam zabranil premik *b > ъ* s svojo naravo; za to je mnenje, da je dial. *k* ostal nepremaknjen, nemožno.

Kakor je iz tega pregleda razvidno, je raznolikost slovanskih oblik večino raziskovalcev prisilila do tega, da so obupali nad možnostjo, da so vse te oblike iz ene same praslovanske in so se zato zatekli k večkratnemu izposojenju. Iz istih razlogov so tudi rekonstrukcije prvotne oblike zelo različne. V sledečem hočemo razmisliti o tem, da li je glasoslovna vez med posameznimi gornjimi oblikami možna ali ne. Dognano je po mnogih primerih, da je slovanščina substituirala germ. *k'* (t.j. *k* pred palatalnimi vokali) s svojim *c*, ki je bil v teh zgodnjih dobah še zelo mehak glas in čigar frikativni element je bil šibak (*c=t'*) in tako je tudi *skilling-* moglo praviloma dati le **scblęgъ*, kar smatram za prvotno pravilno praslov. obliko. Beseda je bila izposojena ali še le po tem, ko je slovanščina

že imela glas *c* t.j. po drugi palatalizaciji, vendar moramo pripustiti tudi možnost, da je bila izposojena neposredno pred pojavom slovanskega prehoda *k' > c*, ki je izkazan v drugi palatalizaciji; vendar gre tudi v tem slučaju za substitucijo germ. *k'* s praslov. *k'* ali *t'* domačih besed in ta se je razvijal potem tako kot domači *k'–t'*, nikakor pa ne gre za palatalizacijo *ski->scb-*, kajti take palatalizacije slovanščina ne pozna. To dvojno možnost zahteva namreč prehod *-ęǵz>-ędzb*, ki more biti glasosloven, more pa biti tudi plod mehničnega izenačevanja, porojenega v naslonitvi na gotove padeže onih besed, ki so ob palatalizaciji na organski način dobile *-ędzb < -ęǵz*; to drugo možnost dovoljujejo dvojnosti *-ęǵz* poleg *-ędzb* pri naši besedi in še pri nekaterih drugih. Jasno pa je, da je imela praslovanščina nekoč za izposojeno *skilling-* obliko **sk'blęǵz* ali (mlajša doba) **scblęǵz*, **scblędzb*. Ta praslov. oblika je ohranjena v hrv. *clez* (> lat. *celesus*) < **sclez*, izgubila pa je začetni *s-*; taka disimilatorična onemitev začetnega *s-* je v skupini *sc-* za shrv. skoro regularna: *cigli* proti *scęǵlę*; *cepiti*, *cepiti* proti *-scępati*, *cjeriti* proti **scęriti*. Dobro je še razvidna iz rus. *stblędzb*, *stlęzi*, kjer je *sc-* disimilirano v *st-*. Glede oblik, ki smo jih zgoraj navedli pod značko **stblęǵz*, je poudariti izredno važno dejstvo, da se nahajajo izključno v ruskih tekstih: to dejstvo že samo priča, da je njeno začetno črko *ш* brati *šč*, da je torej **stblęǵz* le grafična oblika, ne pa oblika živega govora. Njen *šč-* je dokazan še po sledečem fakti: v praslov. **scblęǵz* je bila fonetična vrednost skupine *sc-* ista kot one skupine *sc-*, ki je po II. palatalizaciji nastala iz starejšega domačega *sk-* pred *ě(i)*, razvitim po monoftongizaciji; vemo pa, da je mehki *c* te skupine v velikoruskih govorih in v zapadni slovanščini palataliziral pred njim stoječi *s-* v *ś-* in da je tako nastalo *śc*, ki se je končno razvilo v *šč*; kakor odgovarja stcsl. *scęǵlę* v poljščini *szczegól*, tako tudi praslov. *scblęǵz* v velikorusščini *šč'ag*, pisano *шлагъ*, *шлагъ*, gl. k temu pojavu predvsem N. Durnovo, R É S. VI 216–223. Tako postane ruska oblika naravnost dokazna za existenco praslov. *scblęǵz*. V tej zvezi more biti tudi ruska oblika *stblędzb* pojmovana na ta način, da je njen *st-* le sled csl. tradicionalne grafike ali pa izraz govorenega *st* < *śc*, ki se je šele pozneje razvil preko *śk'* v *sk-*, ki je regularni reprezentant praslovanskega *sc-* v belorus. in malorus. govorih, l. c. 221. Tak malorus. refleks vidim v *ckлaзb* holmskega evangelija, ki tudi sicer kaže malorus. dial. poteze. Še celo *skblędzb* v Sav. knjigi bi mogli pritegniti semkaj, saj vemo, da se v nji zrcalijo nekateri, čeprav redki, južnoruski odtenki. Vendar pa je to že malo verjetno spričo dejstva,

da imamo obliko z začetnim *sk-* tudi še v onih stcsl. tekstih, ki v tako mnogih pogledih kažejo najstarejši stcsl. tip, namreč poleg Sav. knjige še v Zogr. in Mar.

Priznati je treba, da razlaga oblike *skblędzь* ni enostavna. Zame je jasno, da je zapisek v Sav. knjigi, ki itak najbolj vestno podaja naravo polglasnih *ʒ* in *ʙ*, pravilen in da je *skblędzь* v Zogr. korigirati v *skblędzь*, pri čemer pripomnim, da se beseda itak nahaja v Zogr. b., ki stalno piše le *ʒ*; oblika v Mar. pa je iz mlajše dobe, izvira pa tudi iz *skblędzь* (Ščepkin, Razužd. o jaz. sav. knj. 198 ima po našem napak, ko izhaja iz prvotnega *skblędzь* in nastavlja zakonit prehod *kʒ > kb*), in to obliko nam je treba razložiti. Da ta oblika ni v nika-kršni organski zvezi s praslov. *scblęgъ*, se mi zdi več kot verjetno; mogli bi sicer govoriti o disimilaciji *sc- > st-* in nato sledeči asimilaciji *t-g > k-g*, a vse to ne bi bilo niti najmanj prikupno; ravnotako nas več ne prepričuje mnenje, da je *skblędzь* le grafična oblika z ne-organskim *ʙ* za govorjeno *sklędzь*, ki bi nastalo po prehodu *tl > kl*, kajti temu se upira fakt, da imamo te zapiske ravno v najstarejših in najpristnejših tekstih. Tako nam je torej možnost glasoslovne razlage odvzeta in zato smo prisiljeni reči, da je *skblędzь* nova izposojenka, ki je nastala najbrž pri teh le okoliščinah. Ker kaže naša beseda *k* pred palatalnim vokalom, tedaj ne more biti starejša kot IX. stol., kajti pred to dobo je južna slovanščina tuji *k'* še substituirala s svojim *c* in še ni mogla artikulirati glasu *k* pred pal. vokalom; ta artikulacijska nemožnost seveda ni lastna le južni, marveč pravtako tudi zapadni in vzhodni slovanščini VI–VIII. stol. S *-k-* je mogla biti prevzeta naša beseda šele tedaj, ko se je frikativni element v slov. *c* že okrepil in ko je (v juž. in zap. slovanščini češ.-slovaškega razvoja) palatalizujoča narava palatalnih vokalov že pojemala (prim. stvnem. *kimo* > slov. *címa* proti mlajšemu stvnem. *scugin* > slov. *skъdbъnъ*, ne več *skъzbъnъ, gl. Ramovš, HG. § 164-5) in to dobo moremo kvečjemu staviti v meje IX. stol., v dobo postanka stcsl. tekstov. Za tako pozno izposoditev pa južni balkanski predeli ne nudijo prave realne podlage. Zato mislim, da jezik solunske okolice v IX. stol. besede *scblędzь sploh ni ali ni več poznal; v stcsl. prevod je beseda prišla iz češ. jezika na Moravskem in Slovaškem na isti način kakor *porъ* in dr. Moje mnenje je torej, da so si Moravani v IX. stol. izposodili stvnem. *scilling* kot *skblęgъ (prememba v *skblędzь* se je izvršila po kontaktu s *pęnędzь*, podanem v loc. sing., nom. loc. plur.) in da sta Ciril in Metod z učenci to domačinom znano besedo prevzela, pozneje pa je

bila na Balkanu zamenjana z drugimi izrazi (*ceṭa, obrazṣ, zlatica* gl. Jagić, Entstehungsgesch. *394), ker tu ni bila razumljiva in znana.

Imamo torej praslov. izposojenko iz got. *skilliggs*, ki se je glasila *scblędzṣ in pa dokaj mlajšo lokalno zap.-slov. izposojenko iz stvnem. *scilling* v obliki *skblęgṣ; ta ni starejša kot IX. stol. Obakrat se je substitucija glasov vršila na način, kakršnega so zahtevale in dovoljevale takratne artikulacijske možnosti izposojujočega slovanskega govora; razlika teh možnosti, porojena v časovni razliki med obema izposoditvama, pa odseva v glasovni razliki *scb-*: *skb-*.

Kakor se pri *skilling-* ni vršila niti prva, niti druga praslov. palatalizacija ali pa se obdržal *k* nekako ad libitum, tako vlada tudi pri romanskih besedah, ki si jih je zgodnja južna slovanščina izposodila, stroga, zakonito določena substitucijska pot. Za rom. *k'* (t. j. *k* pred *e, i*) je južna slovanščina mogla nuditi kot najprimernejši, najbližji glas samo svoj *c = tʰ*, nikdar pa ne svojega *č = tʰš*, ki je bil vsled svojega krepkega spirantičnega elementa občuten, slišen kot glas, ki je popolnoma različen od *k'* (enako rom. *g' > d'z*). Če imamo kljub temu v nekih izposojenkah *č* in *ž*, tedaj sta ta dva glasova ali plod kakega internega slovanskega fonetičnega pojava ali pa sta substituta za že palatalizirane romanske glasove t.j. izposojenka je v tem slučaju prišla v južno slovanščino iz zapadne romanščine, in sicer ali iz retoromanščine ali pa iz italijanščine, kjer se je asibilacija naših glasov že v VI. stol. povzpela do afrikat. Prav to važno nasprotje je za nas dokaz, da je balkanska latinščina v VII. stoletju še imela *k, g* pred palatalnimi vokali. Iz razmerja, ki ga tvorijo členi *Čedad* v Furlaniji, *Captat* v južni Dalmaciji, *Cres* v severnem jadranskem morju poleg ital. *Cherso* itd., moramo sklepati, da so se izvirne južsl. oblike glasile *čvvdadṣ (> *čvvdad, *Čedad*, v shrv. *čvvdad, *Čabdad* v XIII. stol.), *čvvtatṣ (> shrv. *čvvtat, *Cavtat--Captat*) in *cērṣṣ (> *crērṣṣ, *Crés*), te pa so mogle poteči samo (pomni *k-* v ital. imenu) iz rom. *čividade proti *kivitate, *kerso itd. Zato kažejo tudi *Celje*, *Srêdbcb* itd. na balk.-rom. *k*, posredno tudi na *g* pred *e, i*. Dalje moramo še reči, da gre v nekaterih južsl. besedah, ki ne kažejo pričakovanega *c*, marveč *č*, za substitucijo balk.-lat. *k'i*, ki se je ob prihodu Slovanov na Balkan glasil nekako kot **k'j* ali **t'j* ali **k'č*, pa je spirantični element to afrikato približal v akustičnem pogledu južsl. *č*, deloma pa južsl. *t'* v čemer se pač kaže razlika v času in kraju izposoditve (prim. *lancea* = **lant'ja* > južsl. **lq't'a* > stsl. *lqšta*). Irregularni *č* ob regularnem *c* za balk.-lat. *k'* si torej razlagam tako-le:

1.) *č* je substitut za balk.-lat. *k'j* (*konič, mrič, vrč, brače, Čubran, Drač, Komorčar*);

2.) *č* substituirala zap.-rom. (retorom.) *č* < vulg.-lat. *k' : hlače* kakor *pogača*; geografska razširjenost besede *hlače* kaže odločno v zapadno smer; radi tega tudi ne smemo oblike *klašbna*, ki je razširjena na vzhodu, izvajati iz istega rom. vira, kar zabranjuje tudi delna razlika v pomenu, ki očitno kaže na še večjo prvotno pomensko razliko, kakor tudi glasovna diferenca *h : k, č : š*;

3.) za mlajše izposojenke iz beneščine gre pri besedah *čbmbžb (*čemež, čomož, čamaž*); na zapad kaže že prehod intervokaličnega nezvenečega konzonanta v zvenečega; *čamak* kaže le zameno sufiksa, ki je že interna shrv. zadeva, *čimavica* je še mlajše, saj je že obdržala *-i-*; iz italijanščine, in tudi ne v prvotni južsl. dobi, je izposojeno *čbtrna* < *citerna*; oblike s *št-* (*Štirna* na Krku, slov. *šterna*) niso iz *čbsterna*, marveč iz istro-ital. *šisterna, žustierna*, na kar jasno kaže Trubarjevo *šusterna, šušterna* (na prim. v Reg. iz l. 1558, R IV a; Test. 1557: 214, 264, 265; T 82: 300, 372, 374; vokal začetnega neakcentuiranega zloga se je reduciral, tako že pri Megiserju, Thes. pol. s.v.), kakor je razložil že Štrekelj, Zur slav. Lwk. 22-3;

4.) *Cissa*, v srednjem veku *Kessa*, je dalo v prvotni juž. slovanščini praviloma *cbša, ki je po prekozložni asimilaciji *c—š > č—š* prešlo v *čbša, danes *Čaška* (adjektivirano);

5.) starodalmatsko **ker(p)so-*, iz česar ital. *Cherso*, je prevzeto v prvotni juž. slovanščini kot *cērsə > shrv. *Cres, Cris*; to substitucijo sprejema tudi Skok pod št. 20., a jo istoveti z drugo praslov. palatalizacijo, za slovensko obliko *Čres* pa sprejme pod št. 3. prvo palatalizacijo; pripomniti je, da je slovenska oblika literarna, učeno stvorjena k shrv. po razmerju slov. *čr-* k shrv. *cr-*; drugače je z lokalnim čak. *Čres* (po Istri; pri Nemaniću); tu gre za asimilacijski pojav: kakor se je prvotno *Crešan* disimiliralo pod vplivom oblike *Cres* v *Cresan* (na Cresu), tako je drugod po asimilaciji nastalo *Črešan* rodilo obliko *Čres*. Za primer teh dial. prememb navedem še disimilirano *Tres* (v srednji Istri; pri Zgrabliću) in prim. asimilacijo *Trsat > Crsat*.

6.) besede *črēša* nikakor ne smemo staviti med izposojenke naše dobe; je to praslovanska beseda, ki je prišla k Slovanom že zelo zgodaj (morda sploh ne iz latinščine) in se je zares udeležila procesa prve praslov. palatalizacije; da bi shrv.-dalm. *kriješa* kakorkoli govorilo za lat. vir praslovanske besede *črēša* (t.j. *čerša), o tem ne more biti govora; pripomnim še, da *kriješa* ne kaže metateze *tert > trēt*,

kajti dalm. - rom. **kers-* bi moralo dati južsl. **cers-* (prim. *Cres*); beseda je mlajša izposojenka, izhaja že iz dalm. *kresja, kjer je vokal predtoničnega zloga že sinkopiran, iz oblike, ki je neposredni prednik krškega *kris*;

7.) *maceria* > *močira* na Rabu proti *mocira* v Bosni kaže isto razmerje kakor *Čedad* proti *Captat* t.j. bosansko ime ima *c* iz balk.-lat. *k'*, ono na Rabu pa je iz zap. romanščine izposojeno.

Glede besede *ocêlž* velja isto, kar za *čerša, ker je praslovanska; v nji vidimo regularno substitucijo *k* > *c* in pa substitucijo *ja* > *ê*; enakšno obravnavanje — se zdi — imamo tudi pri *faciale* > *pocêlž, slov.-hrv. *pocel*, *pocelica*, ki je pač po neki ljudski etimologiji prešlo po nekod v *poculica*. Substitucija *kja*, *kje* > sl. *cê* pripada pač le praslovanščini in najzgodnejši južni slovanščini; napredovanje asibilacijskega procesa v lat. *kj* (lokalno morda ne povsod istočasno in istovrstno) pa je onemogočilo ta prvotni substitucijski način.

Za balk.-lat. *ġ* (lat. *g* pred *e*, *i*) je analogno regularni južsl. substitut glas *z* (v tisti dobi še *dz*); Skok ga vidi samo v imenu *Buzet* < *Pinguente* (str. 398), dočim nastavlja za *Zman* in *Trst* (str. 390) proces *g* > *ž* po prvi praslov. palatalizaciji. Jaz vidim tudi v teh dveh imenih *z* < *g* kakor še v *Zil'a* < *Gila*. Pri razlagi imena *Trst* za ilir.-rom. *Tergeste* se že od Škrabca in Valjavca dalje misli na zameno *g* > *ž*, pač da pod zapeljivim vplivom slov. adj. *tržaški*; tako sem sodil nekoč tudi jaz v HG. § 192, dokler se nisem poučil o boljem, gl. ČJKZ. VI. 88; enako tudi Skok že v Apx. za apб. crap. I. 11. Fr. Sturm ČJKZ. VI. 69-70 si je ob problemu, zakaj tu *ž*, ko je vendar retoromanščina razvila *ġ* v *d'*, *ĭ* (*Trieste* < *Treĭeste*), pomagal s substitucijo *g* > *ž*, ki ga je nujno vodila v italijansko jezikovno smer, kar si je skušal pojasniti s tem, da je suponiral za *Trst* starejšo neretoromansko romanizacijo proti mlajši retorom. v Furlaniji. Seveda ni prav nič verjetno, da bi bilo tržaško prvotno romansko stanovništvo v jezikovnem pogledu blizu ali celo identično z onim v Italiji; če se je že retorom. element premikal iz Furlanije proti Istri, tedaj je pred tem premikom to ozemlje bilo pač v območju dalm.-rom. dialekta. Sicer pa je iz glasoslovnih razlogov nemogoče izvajati *Trst* iz *tržbstž; ta oblika bi namreč dala v poznejšem slov. jezikovnem razvoju (ob času ginevanja fonetično slabih polglasnikov) v nom. *tržžst, v cas. obl. pa *tržstà, v adj. *tržžstsky; oblika *tržstà bi morala nato preiti v *trštà, ker se v slovenščini -žs- stalno asimilira v -š- (H.Gr. § 189, 191), a tudi ne glede na to, bi oblika nom. in adj. s svojim -ž- vzdrževala š in ne bi pripustila eventualne analogične asimilacije *žs* > *s*. Vse te

nemožnosti in nepravilnosti odpadejo, ako nastavimo za prvotno južsl. obliko **tr̥bzbst̥* s substitucijo ilir.-rom. *g'* > južsl. *z*, kakršno nam kaže sosednji istrski *Buzet*. Iz te oblike je povsem pravilno nastalo *tr̥st̥à* in po teh padežih je bil nom. **tr̥z̥st̥* zamenjan s *tr̥st̥*, t.j. zanj se je uporabila oblika osnove cas. obl. kakor v mnogih primerih v slovenščini. Adj. **tr̥z̥ski*, pozneje **tr̥z̥áski* pa je, kakor večina teh adjektivov, zašel v močno analogično strujo oblik na *-ški* (prim. isto pri *vaški*, *nebeški*, *hrvaški* gl. HG. § 191), dal **tr̥zaški*, kar je po prekozložni asimilaciji prešlo v današnje *tr̥žaški* (*z—š > ž—š*). — Krajevno ime *Žman* za lat. *Gem(i)nianum* izvajam iz prvotnega južsl. **z̥m̥ián̥*, ki je dalo pozneje **z̥m̥ián* in v tej obliki se je teško izgovorljiva skupina treh konzontanov olajšala s tem, da se je eksplozivni element glasu *n̥* spojil z eksplozivnim elementom glasu *m* (obenem disimilacija *n̥—n*), palatalni element pa je aficiral začetni *z-*, ki je zato prešel v *ž*. Ni pa izključeno, da je tudi to ime poteklo (v mlajši dobi) iz zap.-rom. oblike, kar velja gotovo za istrsko *Žmini*.

Razlogi, ki smo jih navedli že zgoraj pri *čerša* in *ocêlt̥*, nam branijo, da bi med izposojenke prvotne južne slovanščine uvrstili tudi splošno-slov. *križb̥*. Skok itak pri tej besedi dopušča zap.-rom. izvor (v to ga sili *-g-* za *-k-*), a suponirani *g* zopet razvija po prvi palatalizaciji v *ž*, dočim je prej, v Apx. za apб. crap. I. 12, bil bolj dosleden, ko je bil mnenja, da poteka slov. *ž* v napačno nastavljenem **tr̥bzbst̥* in v *križ* iz furl. *dž*, ki je ob prihodu Slovanov (VI. stol.) tu že moral eksistirati za vulg.-lat. *g* pred *e*, *i*. Nam zadostuje tu dejstvo, da je *ž* v *križ* ali substitut za ben.-retorom. *dž* < *g'*, če je beseda prišla k nam iz tega romanskega predela, kakor se običajno misli, ali pa je mnogo starejša, praslovanska, sprejeta ne kot izraz krščansko-lat. terminologije, marveč kot izraz za križasto obliko okraskov, orodja, ki pri pravoslavni Slovanih ni izpodrinil cerkvenega *kr̥bst̥* in v tem slučaju bi mogla naša beseda participirati na prvi praslov. palatalizaciji, potekla bi pa iz ilirščine ali traščine, kamor je prišla iz latinščine (prim. Oštir, Apx. za apб. crap. I. 98 in njegova izvajanja o *k ↘ g > ž* in *ō ↘ ū, ei, ī > ĭ*).

Glede zastopstva balk.-lat. *gĭ* velja isto, kar smo zgoraj navedli za *kĭ > č*; rezultat je *ž* gl. Skok 391.

Pomuditi se nam je še pri tretjem poglavju Skokove razprave, ki podaja izposojenke, v katerih ima južna slovanščina *k, g* za balk.-lat. *k', g'*. To poglavje je po primerih najbolj bogato, iz česar moremo razbrati, da je bila doba, ki nam je dala te izposojenke, dolga, da so bili stiki živahni. Vse te besede so potekle iz dalmatske ro-

manjšine, kakor kaže že njihova geografska razširjenost (seveda so nekatere po internem shrv. širjenju mogle seči zdaj bolj, zdaj manj daleč na vzhod in sever). Dalje je upoštevati na eni strani še dejstvo, da je dalmatščina velare pred pal. vokali (vsaj pred *e*) sploh vseskozi obdržala, na drugi strani pa dejstvo, da prvotna južna slovanščina velara pred pal. vokalom ni mogla artikulirati in ga tudi slišala ni; končno je poudariti še zelo važen fakt, da imamo tudi v Dalmaciji za rom. *k'*, *ǵ* poleg slov. *k*, *g* še *c*, *z*. Če posvetimo vsem tem momentom pravo pozornost, tedaj *moramo* sklepati takole: zgodnje dalmatske izposojenke, one iz časa, ko prvotna južna slovanščina še ni trpela velara pred pal. vokalom, so substituirale *k'*, *g'* s *c*, *z* (*Cres*, *Buzet*), poznejše pa, one iz dobe, ko je južna slovanščina že mogla izgovarjati *k*, *g* pred pal. vokalom (gl. gori o **skblegō*), pa so obdržale *k*, *g*. Med tema dvema dobama se je izvršila južsl. okrepitev frikativnega elementa v glasu *c*, *dz* in je pojemala palatalizujoča moč pal. vokalov. Približno mejo nam je staviti v obseg IX. stol. Pravilnost tega pojmovanja nam dokazujejo dejstva, da nobena teh izposojenk ne kaže več metateze tipa *tart* > *trat* (tudi *kreša* ne, gl. gori), marveč se tuje *tart* obdrži, da dalje v njih ne najdemo več prehoda *tant* > *tqt*, marveč *tant* ostane; pojavi *ī* > *ɨ*, *ū* > *ɔ* pa so tudi še v IX—X. stol. običajni (gl. gori *skɔdɨnɨ*). Za krajevna imena, posebno če značijo večjo naselbino ali pokrajino, pričakujemo seveda *c*, *z*, ker so jih Slovani pač v zgodnji dobi, ob prvem kontaktu z Romani spoznali in sprejeli. Nekatera, kakor *Gumaña*, *Ugl'an* so seveda že v romanski dalmatščini po njenih jezikovnih pojavih dobila pozicijo *k*, *g* pred vel. vokalom (*e* > *u*, *e* > *a* gl. Skok št. 76, 77) in sploh niso več predmet naše glasovne zamene. Dalje ne smemo pozabiti na to, da so Slovani pri stalnem sožitju z Romani svoja krajevna imena, že zgodaj izposojena, vsled domačega glasoslovnega razvoja pa sčasoma močno izpremenjena in od romanskih zato posvem različna, zamenjali s ponovno izposojenim rom. imenom ali pa so jih romanskim glasovno približevali prim. spodaj *Korčula*; za slov.-nem. obmejno ozemlje prim. P. Lessiak, Carinthia 1922, str. 11 sl.). Razmerje med stshrv. **kɔrkɔrɔ*, ital. *Curzola* (mlajša izposojenka tega ital. imena *Korčula* je izpodrinila staro shrv. ime) do starega *Corcyra* si je možno pojasniti samo na ta le način: Dalmatinci (Romani) so obdržali staro ilirsko ime **korkura* (še pri Porfirogenitu beremo Κοῦρκουρα) in od njih imajo Slovani svoj **kɔrkɔrɔ* popolnoma pravilnim potem; italški Latinci pa so ime dobili preko Grkov v grški tedanji obliki **Korkjura* (= Κορκυρα), iz česar je pozneje praviloma nastalo ital. *Curzola*. — V glasu *k* imena *Sisak* ne

morem videti naslednika rom. *k* imena *Siscia*: ta lat. oblika, govorjena v VI. stol. **sisk'ia*, je mogla dati v prvotni južni slovanščini edino le *siscê (*k' > c*, *ia > ê*), ta oblika pa se je oblikovno občutila kot slov. lok. sing. in k njemu se je analogično po domačih primerih stvoril nom. *siskъ, iz česar je današnji *Sisak*. Podoben primer imamo še v imenu *Bag* za staro *Bigi*; iz te lok. oblike je nastalo južsl. nom. *bъzъ, njegov lok. se je glasil *bъzê in ta je sprožil analogično tvorbo novega nom. *bъgъ (po razmerju *bog-bozê*), ki se je polagoma popolnoma uveljavil.

Hotel sem pokazati, da ni niti enega primera, ki bi nas silil v to, da bi za prvotno južno slovanščino sponirali take glasovne skupine in artikulacijske sposobnosti, kakršnih nam naše utrjeno znanje praslovanskega glasovnega stanja nikakor ne dovoljuje. Pri odnosu balk.-lat. do prvotne južne slovanščine smemo govoriti le o substitucijah, te pa so se vršile v tem le obsegu: *k' > c*; *g' > z*; *k'ï > t'*, običajno *č* poleg zgodnjega *k'ia > cê*; *gï > ž*. Kjerkoli ima južna slovanščina *k, g* za enakšne lat. glasove pred *e, i*, tam gre za mlažše, po IX. stoletju izposojene besede iz dalmatščine.

Fr. Ramovš.